

ژئوپلیتیک ایران

عاملی برای توسعه قدرت ملی و تهدیدی مستمر در طول تاریخ

*** جلد دوم ***

نویسنده:

شاهرخ سلیمانی سوادکوهی

(گروه تحلیل نقش و عملکرد ارتش جمهوری اسلامی ایران)

(در انقلاب و ۸ سال دفاع مقدس)

انتشارات دانشگاه فرماندهی و ستاد ارتش جمهوری اسلامی ایران

تابستان ۱۳۹۷

سرشناسه: سلیمانی سوادکوهی، شاهرخ ۱۳۳۱

عنوان و نام پدیدآور: ژئوپلیتیک ایران (عاملی برای توسعه قدرت ملی و تهدیدی مستمر در طول تاریخ) / مولف شاهرخ

سلیمانی سوادکوهی؛ ویراستار سامان آزاد

مشخصات نشر: تهران-ارتش جمهوری اسلامی ایران- دانشگاه فرماندهی و ستاد آجا- انتشارات دافوس آجا، ۱۳۹۷

مشخصات ظاهری: ج ۲

شابک: دوره: ۶-۷۵-۸۱۶۳-۶۰۰-۹۷۸؛ ج ۱: ۹-۷۴-۸۱۶۳-۶۰۰-۹۷۸؛ ج ۲: ۲-۷۳-۸۱۶۳-۶۰۰-۹۷۸

وضعیت فهرست‌نویسی: فیپا

موضوع: سیاست جغرافیایی - ایران

موضوع: Geopolitics - Iran

شناسه افزوده: ارتش. دانشکده فرماندهی و ستاد. انتشارات دافوس

شناسه افزوده: Iran. Army. Command & Staff College. Dafoos Publisher

رده‌بندی کنگره: JC ۱۹۸۰/۱۳۹۷

رده‌بندی دیویی: ۱۰۰/۹۵۵/۱۲۰

شماره کتابشناسی ملی: ۵۰۵۷۱

عنوان: ژئوپلیتیک ایران (عاملی برای توسعه قدرت ملی و تهدیدی مستمر در طول تاریخ)

* جلد دوم *

مؤلف: شاهرخ سلیمانی سوادکوهی

ویراستار: سامان آزاد

ناظر چاپ: محمدتقی پرتوی

طرح روی جلد: علیرضا قانع

صفحه‌آرایی: علیرضا حسین‌خانلو

ناشر: انتشارات دافوس

شمارگان: ۱۰۰۰

تعداد صفحه: ۲۱۸ص

تاریخ نشر: تابستان ۱۳۹۷

چاپ اول

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: مدیریت چاپ، انتشارات و فصلنامه دانشگاه فرماندهی و ستاد آجا

قیمت: ۲۰۰،۰۰۰ ریال (قیمت دوره ۴۵۰،۰۰۰ ریال)

نشانی: تهران، میدان پاستور، خیابان دانشگاه جنگ، دانشگاه فرماندهی و ستاد آجا، انتشارات دافوس

www.dafoosaja.ac.ir

تلفن: ۰۲۱-۶۶۴۷۰۴۸۶؛ ۰۲۱-۶۶۴۱۴۱۹۱

مسئولیت صحت مطالب بر عهده مؤلف می‌باشد.

کلیه حقوق برای دافوس آجا محفوظ است. (نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است).

فهرست مطالب

عنوان

صفحه

انگیزه تدوین کتاب.....	۹
پیشگفتار.....	۱۱
ژئوپلیتیک ایران و مناطق پیرامونی آن.....	۱۷
(موقعیت، نقش و اثربخشی سرزمین ایران بر تحولات منطقه‌ای).....	۱۷
فصل اول.....	۱۷
ژئوپلیتیک ایران و مناطق پیرامونی آن.....	۱۸
موقعیت راهبردی.....	۲۱
توان اقتصادی.....	۲۳
راه‌های ارتباطی راهبردی و مشترک.....	۲۵
ژئوپلیتیک جمهوری اسلامی ایران: معادلات منطقه‌ای.....	۲۷
توازن قوا در منطقه خاورمیانه.....	۲۹
ترکیه.....	۳۱
عربستان سعودی.....	۳۳
تغییر ژئوپلیتیک منطقه و فرصتی برای همکاری‌های بیشتر میان قدرت‌های منطقه‌ای:.....	۳۷
ایران و ژئوپلیتیک فقه‌آزاد.....	۴۵
ژئوپلیتیک خلیج فارس: عاملی حیاتی برای بقای سرزمین ایران.....	۴۹
نقش تاریخی ژئوپلیتیک خلیج فارس برای ایران.....	۵۰
جمهوری اسلامی ایران و ژئوپلیتیک شیعه.....	۵۹
نحوه تأثیر ژئوپلیتیک بر اندیشه سیاسی شیعیان.....	۶۲
عوامل مهم ژئوپلیتیک مؤثر بر الگوی سیاسی مورد حمایت شیعیان.....	۶۹
تأثیرات متقابل ژئوپلیتیک شبه قاره هند و ایران.....	۷۳
اهمیت ژئوپلیتیک و ژئواقتصادی سواحل مکران و چابهار.....	۸۵
تأثیر ژئوپلیتیک و جغرافیای سیاسی بر عملیات نظامی.....	۸۹
فصل دوم.....	۸۹
عوامل تأثیر گذار بر صحنه نبرد.....	۹۰

۹۳	تاکتیک و استراتژی نظامی
۹۷	روند شکل گیری و توسعه تاکتیک‌ها و استراتژی‌های نظامی
۱۱۲	جغرافیای سیاسی، جغرافیای نظامی و جنگ افرارهای پیشرفته در قرن ۲۱
۱۱۶	تأثیر جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیک بر عملیات پیشرفته نظامی
۱۱۸	تأثیر ژئوپلیتیک و جغرافیای سیاسی افغانستان بر عملیات ناتو در این کشور
۱۲۱	جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیک افغانستان
۱۲۶	جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیک عراق و تأثیر آن بر استراتژی نظامی ارتش ایالات متحده
۱۳۰	جغرافیای سیاسی عراق
۱۴۷	تأثیرات ژئوپلیتیک و جغرافیای سیاسی ایران بر جنگ و عملیات نظامی

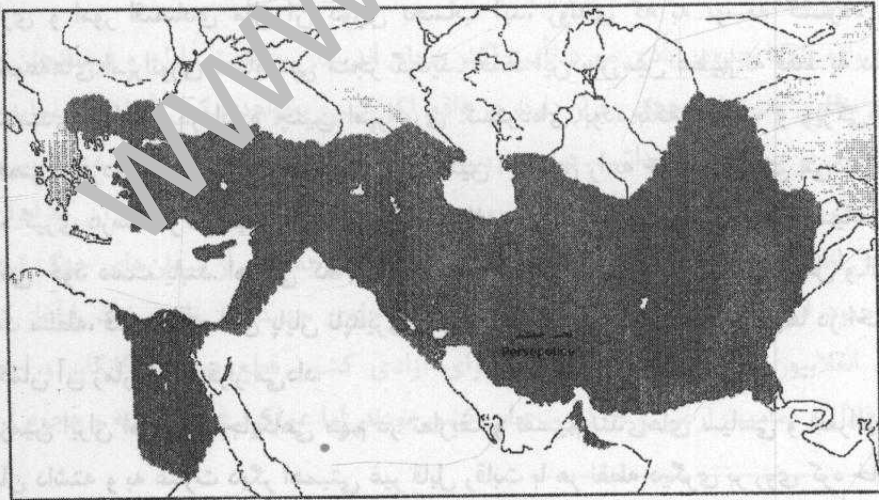
فصل ششم ۱۴۷

۱۴۸	تعاریف جغرافیای نظامی
۱۴۸	جغرافیای به است نظامی
۱۵۱	مفاهیم جغرافیای نظامی
۱۵۲	مزیت‌های ژئوپلیتیکی سرزمین ایران
۱۵۵	عمق استراتژیک ایران در بعد جغرافیایی و ژئواستراتژیک
۱۵۷	جمعیت ایران
۱۵۸	وضعیت خاص جغرافیایی ایران
۱۶۳	تعدد کشورهای همجوار
۱۶۳	تأثیر ژئوپلیتیک و جغرافیای سیاسی ایران بر عملیات نظامی
۱۶۵	پیش بینی وضع هوا پیش از اجرای عملیات پنجه عقاب
۱۷۰	نگرشی اجمالی بر روند عملیات نظامی عراق در جنگ با ایران
۱۹۲	تأثیرات ژئوپلیتیک سرزمین ایران بر عملیات نظامی در جنگ تحمیلی
۱۹۳	بررسی ژئوپلیتیک زمین در طول جنگ تحمیلی
۱۹۴	ژئوپلیتیک خلیج فارس در جنگ تحمیلی
۱۹۷	ژئوپلیتیک ایران و نبردهای هوایی در جنگ تحمیلی
۱۹۸	تأثیر وضعیت جددیر عملیات پروازی نیروی هوایی جمهوری اسلامی
۲۰۰	وضعیت جغرافیای زمینی مناطق غرب و جنوب بر عملیات هوایی ایران و عراق

منابع و مآخذ ۲۰۳

پیشگفتار:

سرزمین ایران آن چیزی نیست که امروز در چهارچوب مرزهای شناخته شده بین‌المللی تعریف می‌شود. نگرشی کوتاه به تاریخ گذشته نشان می‌دهد که حاکمان سرزمین یا فلات ایران سده‌های طولانی بر بخش‌های مهمی از جهان حاکمیت و تسلط داشته‌اند. امپراتوری بزرگی که در اوج قدرت هخامنشیان شکل گرفت تقریباً تمامی قدرت‌ها و تمدن‌های شناخته شده آن دوران مانند مصر، یونان، بابل، سارد، و... را در قلمرو خود داشت. نام سرزمین‌های تحت سلطه ایران در آن زمان، در سنگ‌نوشته‌ای در آرامگاه داریوش که در نقش رستم می‌باشد، به تفصیل این‌گونه آمده است: ماد، خووج (خوزستان)، پرتوه (پارت)، هریوا (هرات)، باختر، سغد، خوارزم، زرنج، آراخوزیا (رخج، افغانستان جنوبی تا قندهار)، ثت‌گوش (پنجاب)، هندار، گندهارا (کابل، پشاور)، هندوش (سند)، سکاھوم ورکه (سکاھای فرای جیحور، سگدیگه خود (سکاھای تیزخود، فرای سیحون)، بابل، آشور، عربستان، مودرایه (مصر)، امانه (ان)، کته‌په‌توک (کاپادوکیه، بخش خاوری آسیای صغیر)، سپرد (سارد، لیدیه در باستر آسیای صغیر)، یئونه (ایونیا، یونانیان آسیای صغیر)، سکایه تردریا (سکاھای آن‌سوی دریا: کریمه، داناب)، سکودر (مقدونیه)، یئونه‌تک‌برا (یونانیان سپردار: تراکیه، تراس)، پوتیه (سومالی)، کوشیا (کوش، حبشه)، مکیه (طرابلس باختر، برقه)، کرخا (کارتاژ، قرطاجنه یا کاریه در آسیای صغیر). ۱

نقشه تقریبی قلمرو حکومت هخامنشی که در ۵۵۰ سال پیش از میلاد مسیح به حدود ۸ میلیون کیلومتر مربع بالغ می‌گردید. این مهم به مدد درایت ایرانیان و بهره‌گیری از جغرافیای سیاسی بی‌نظیر سرزمین ایران حاصل گردید. هرگاه حکومتی قدرتمند و یکپارچه در ایران ظهور یافت، ژئوپلیتیک و جغرافیای سیاسی این سرزمین به بهترین شکل ممکن تسهیل‌کننده گسترش و نفوذ قلمرو ایران بود. مشابه این اقتدار در سایه دین مبین اسلام در دوران جنگ تحمیلی مورد تجربه قرار گرفت. هم‌اکنون جمهوری اسلامی ایران دارای نفوذ معنوی و تأثیرگذاری قدرتمند در مناطق وسیعی از عراق تا شرق مدیترانه، خلیج فارس، افغانستان، شبه‌قاره هند و بخش‌های وسیعی از آسیای میانه و شبه جزیره عربستان است.

مفهوم ساده این حقیقت تاریخی آنست که تا ظهور اسکندر مقدونی و در دوران شکل‌گیری امپراتوری روم باستان، ایران تنها قدرت سیاسی و نظامی جهان شناخته‌شده آن زمان محسوب می‌گردید و پس از آن نیز امپراتوری‌های اشکانی و ساسانی همواره سدی بودند در برابر گسترش امپراتوری روم و سوران شرق. این اقتدار سیاسی و نظامی موجب شده بود که برای چند سده قدرت نظامی و سرسیاست ایرانی بر جهان آنروز حاکم شده و سرزمین ایران عملاً چهار راه ارتباطی مطمئن و اصلی برای سه قاره اروپا، آفریقا و آسیا جهت تبادلات تجاری و امور اقتصادی ملل آن دوران بحساب آید، روندی که به توسعه گسترده زیرمجموعه‌های امپراتوری هخامنشی منجر گردید. حاکمان سرزمین عظیم نه فقط به دلیل هوشمندی ایرانیان در اداره چنین امپراتوری گسترده، بلکه ماهیت و ویژگی‌های منحصر به فرد ژئوپلیتیک سرزمین ایران نیز چنین اجازه‌ای را به حاکمان ایرانی می‌داد تا با بهره‌گیری درست از موقعیت و ویژگی‌های استثنایی این سرزمین، اهداف سیاسی و نظامی خود دست‌یابند. اهدافی که با راهی شدن ثروت‌های بی‌پایان از طرف ملل و اقوام تحت سلطه، قدرت اقتصادی پایان‌ناپذیری را برای تداوم و حفظ این امپراتوری‌ها در اختیار حاکمان آن زمان ایران قرار می‌داد.

سرزمین ایران امروز نیز جایگاهی مهم در تعاریف و تقسیم‌بندی‌های سیاسی و جغرافیایی جهان داشته و به عبارت دیگر اهمیتی غیر قابل رقابت با هر نقطه دیگری بر روی کره خاکی دارد. اگر موقعیت جغرافیایی ایران که دارای مرز مشترک آبی و خاکی با ۱۵ کشور منطقه است (چین و روسیه هریک به ترتیب دارای مرز مشترک با ۱۴ و ۱۵ کشور هستند)، همراه

با ذخائر عظیم نفت و گاز و سایر منابع طبیعی و جمعیت ۸۰ میلیونی آن در نظر گرفته شود، مزیت‌های جغرافیای سیاسی^۱، سیاست جغرافیایی (ژئوپلتیک)^۲ و امکان اتخاذ بهترین و پیچیده‌ترین راهبردهای جغرافیایی (ژئواستراتژیک)^۳، ایران را در صدر مناطق راهبردی جهان و به عبارت دیگر منطقه مرکزی و حیاتی (HEART LAND) زمین قرار می‌دهد. در همین راستا جهانی اندیش آمریکایی پروفیسور جفری کمپ در نوشته‌ای که در سال ۱۹۹۷ منتشر کرد^۴ مجموعه سرزمینهایی را که در بر گیرنده خلیج فارس و دریای خزر می‌باشند (منطقه بیضی شکل انرژی استراتژیک) نام نهاده است. منطقه‌ای که سرزمین ایران را در میان خود دارد و ایران چون پلی استراتژیک این دو منبع بزرگ انرژی جهان را به هم پیوند می‌دهد. این موقعیت به نوعی هم می‌تواند برای ایران یک فرصت باشد و هم یک تهدید.^۵ زیرا این موقعیت ویژه موجب سردیده است تا در طول دو سده اخیر ایران مستمراً مورد توجه و رقابت کشورهای امپراتوری برای نفوذ یا تسلط بر آن قرار گیرد. در واقع بدون تسلط بر ایران امکان کنترل و حفظ مناطق وسیع و وسیعی از آسیای میانه، دریای خزر، خلیج فارس، شرق مدیترانه، شبه جزیره عربستان، پاکستان و افغانستان تا شبه جزیره هند اگر غیر ممکن نباشد بسیار دشوار و پرهزینه و پرابهت خواهد بود. به ساده‌ترین زبان، موقعیت ویژه ایران و مسیرهای ارتباطی آن، کاتالیزور است تا هر گونه تلاش سیاسی نظامی و اقتصادی در بخش‌های گسترده‌ای از جهان بوده و این مناطق حیاتی را به سادگی به یکدیگر پیوند می‌دهد.

این واقعیت تا حدود زیادی مورد تأیید اکثر جهان‌اندیشان، سیاست‌مداران و فرماندهان بلند پایه نظامی قدرتهای جهانی قرار دارد. در واقع اگر کسی بخواهد عکس آنرا ثابت نماید کار دشواری در پیش خواهد داشت. در سده بیستم میلادی نیز موقعیت ایران زمینه ساز پیروزی قدرتهای درگیر در جنگهای جهانی اول و دوم گردید. در جنگ جهانی اول ایران که از کانون اصلی جنگ یعنی اروپا فاصله‌ی زیادی داشت، ولی به یکی از میدان‌های جنگ تبدیل شده بود. ایران در آن زمان با انقلاب مشروطه، مرحله‌ی جدیدی از تاریخ خود را آغاز کرده بود. انقلابیون صدر مشروطه در تلاش برای آزادی کشور، قطع دست بیگانگان و احیای استقلال و تمامیت ارضی و حاکمیت ملی کشور بودند. اما عملکرد قوای بیگانه و هجوم آنها

^۱ Political Geography

^۲ Geopolitics

^۳ Geo Strategy

^۴ Kemp Geoffrey (1997) Energy Superbow

به شهرهای شمالی، جنوبی و غربی کشور، راه هر گونه دستیابی به استقلال و ثبات را بر ایران سد کرده بود.

نیروهای انگلیسی وارد جنوب شدند و با پیشروی آن‌ها در صفحات جنوب ایران، در نیمه‌ی اول سال ۱۹۱۶ ایران عملاً تحت اشغال قوای سه کشور بیگانه قرار گرفت: روس‌ها قسمت شرقی آذربایجان و گیلان و مناطق وسیعی را که شامل قسمت اعظم استان مرکزی کنونی و قم و کاشان و نطنز و بخشی از استان اصفهان می‌شد اشغال کرده بودند و عثمانی‌ها آذربایجان غربی و کردستان و کرمانشاه و همدان و بروجرд را تحت سلطه‌ی خود گرفته بودند. بخش مهمی از صفحات جنوب نیز در اشغال انگلیسی‌ها بود و حکومت مرکزی که فقط تهران را در اختیار داشت عملاً ناچار به تبعیت از سیاست روس و انگلیس، یعنی متفقین آن روز بود.

ایران در جنگ جهانی دوم نیز اشغال و پل پیروزی متفقین نام گرفت. در روز ۳ شهریور ۱۳۲۰ نیروهای شوروی، شمال و شرق و نیروهای بریتانیایی از جنوب و غرب، از زمین و هوا به ایران حمله کردند. شهرهای سر راه را اشغال کردند و به سمت تهران حرکت کردند. ارتش ایران به سرعت متلاشی شد این خود به تنهایی نشان می‌دهد که اگر راه‌ها و منابع نفت خام ایران توسط متفقین برای کمک به ارتش سرخ اتحاد جماهیر شوروی مورد استفاده قرار نمی‌گرفت شاید فرجام این جنگ بزرگ به نحو دیگری رقم می‌خورد.

تحولات فوق این کلام پروفسور جفری کمپ را تأیید می‌کند که موقعیت مهم و راهبردی ایران در منطقه و جهان هم برای ایران می‌تواند فرصت باشد و هم مهلک. در واقع تسلط بر مناطق مهمی از جهان بدون همکاری با ایران و یا تسلط بر آن، شوار و پر هزینه خواهد بود. برای اشاره به بهره‌گیری مناسب از فرصت موقعیت راهبردی سرزمین ایران در دفاع از منافع ملی کشور می‌توان به دوران جنگ ۸ ساله عراق علیه ایران اشاره کرد. در دوران جنگ تحمیلی نیز علاوه بر رهبری بی بدیل حضرت امام (ره) و رشادتی که از خود گذشتگی نیروهای مسلح و آحاد ملت مسلمان ایران، جغرافیای سیاسی و جغرافیای راهبردی سرزمین ایران نیز نقش بسیار مهمی در تداوم و پیروزی جنگ داشت. عمق راهبردی، جمعیت بالا، منابع انرژی و دسترسی آسان به دریاها و آزاد و سایر کشورهای همجوار همراه با طرح‌های عملیاتی سرنوشت ساز زمینه ساز بسیاری از پیروزیهای رزمندگان اسلام در طول دفاع مقدس بود. در واقع ترکیبی از بهره‌گیری هوشمندانه از جغرافیای سیاسی ایران و عملیاتهای نظامی موجب گردید علیرغم اشغال بخش‌های وسیعی از ۵ استان بزرگ و

راهبردی کشور در ابتدای جنگ، نیروهای مسلح ما زمان و زمین مناسب برای اجرای عملیاتهای گسترده با هدف بیرون راندن دشمن از خاک کشور را بدست آوردند. در تدوین این کتاب تلاش شده است تا ضمن بررسی وضعیت، ژئوپلیتیک، جغرافیای سیاسی و جغرافیای راهبردی ایران در زمان حال و گذشته و تأثیر متقابل آن بر روابط منطقه‌ای، بین‌المللی و تأمین امنیت و منافع ملی کشور، تأثیرات این عوامل بر دفاع نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران در دوران جنگ تحمیلی نیز اجمالاً مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گیرند.

www.ketab.ir